

KONKURENCINIO PRANAŠUMO FORMAVIMAS GLOBALIOJE RINKOJE: TEORINĖS PRIELAIDOS IR VERTINIMO GALIMYBĖS

Aušra Liučvaitienė¹, Kęstutis Peleckis²

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT - 10223, Vilnius, Lietuva

El. paštai: ¹ausra.liucvaitiene@vgtu.lt (autorius korespondencijai);

[²k.peleckis@gmail.com](mailto:k.peleckis@gmail.com)

Santrauka. Straipsnyje išanalizuotos konkurencinio pranašumo formavimo galimybės bei pateiktos naudotinos konkurencingumo vertinimo metodikos. Atlikta konkurencingumo vertinimo teorinių aspektų analizė, įvertintos konkurencingumo ir konkurencinio pranašumo tyrimo metodikų taikymo galimybės. Ūkio subjektams veikiant globalioje rinkoje, jau nepakanka geros kokybiškos produkcijos, kuri atitiktų vartotojo poreikius. Būtina, kad ši produkcija, jos gamyba ir valdymas atitiktų ne tik įmonės, jos aptarnaujamų klientų, bet ir visos visuomenės interesus, nekiltų vidinių ir išorinių problemų, trikdančių visuomeninį gyvenimą ar prieštarautų priimtoms normoms ir sveikam gyvenimui. Siekiant konkurencinio pranašumo globalioje rinkoje jau nebepakanka įgyti konkurencinį pranašumą, būtina išsamiai pažinti savo vartotojų segmentą ir jų poreikių dinamiką. Nustatyta, kad yra tikslinga išplėsti konkurencinio pranašumo sąvoką, apimant ir susiejant lyginamąjį, absoliutinį ir efektyvios veiklos pranašumus. Literatūros šaltinių atliktais tyrimais nustatyta, kad lyginamojo ir absoliutaus pranašumo teorijos gali būti taikomos įvairiose ūkinės sistemos lygiuose: tiek atskiro ūkio subjekto, tiek šakos, tiek regiono ar šalies mastu. Tyrimo metu nustatyta, kad vertinant ūkio šakos konkurencingumą, galima naudoti tik dalį minėtų metodikų ir rodiklių, o visos vertinimo metodikos teikiama privalumais negalima pasinaudoti dėl duomenų trūkumo. Mūsų atlikti tyrimai, įvertinant ir kitų šalių tyrėjų patirtį, leidžia daryti prielaidą, kad pastaruoju metu ekonominėje literatūroje siūloma ūkio konkurencingumą vertinti visoje grandinėje: gamintojas-supirkėjas-perdirbėjas-prekybininkas-vartotojas.

Reikšminiai žodžiai: konkurencinis pranašumas, konkurencingumas, konkurencija, konkuravimo strategija konkurencingumo tyrimo metodika, vertinimo kriterijai.

Jel: M21 - Business Economics.

1. Įvadas

Lietuvos integracija į Europos Sąjungą (ES) iškelia šalies ūkio konkurencingumo

didinimo būtinybę. Lietuvos ūkio produktai vis labiau konkuruoja su importuotais analogiškais produktais ir jų substitutais vidaus ir užsienio rinkose, o konkurencingus produktus gali pateikti tik konkurencingi ūkio subjektai, t.y. tie, kurie gamins ir pateiks vartotojams pakankamą kiekį geros kokybės produktų už jiems priimtina kainą.

Pastaruoju metu verslo atstovai, pramonininkai, valdininkai, politikai, mokslininkai diskutuoja dėl stiprėjančios konkurencijos bei šalies ūkio gebėjimų ar negebėjimų atlaikyti konkurenciją vidaus ir užsienio rinkose. Tačiau dažnai nesutariama, kokių konkrečių veikslių reikia imtis, kokioje rinkoje atskiras ūkio subjektas konkuruoja, pagal kokius vertinimo kriterijus būtų galima nustatyti konkurencingą/nekonkurencingą ūkio subjektą ir kokias rekomendacijas pateikti situacijai pagerinti.

Ūkio subjektų gaminamos produkcijos konkurencingumą rinkoje lemia išorinių ir vidinių ekonominių, technologinių, socialinių ir kitų veikslių visuma. Antra vertus, neužtenka vien tik nustatyti svarbiausius konkurencingumą lemiančius veiksnius, būtina tinkamai parinkti esančių duomenų, rodiklių vertinimo metodus, padedančius atlikti nuoseklų ir daugiaspektį ūkio konkurencingumo vertinimą, numatant kryptis jam didinti. Dažniausiai konkurencingumą skatinančios priemonės taikomos kaip reakcija į jau įvykusius pokyčius, todėl dažnai jos būna pavėluotos ir reikalaujančios tam tikrų organizacinių pokyčių šakoje. Kiekvienam verslo subjektui, siekiančiam sėkmingai vystyti verslą ir užsitikrinti plėtros galimybes, produkcijos gamintojui būtina ne tik nustatyti konkurencingumą lemiančius veiksnius, bet ir gauti pilną iš ūkinės veiklos, o taip pat įvertinti valstybės paramos galimybes veiklos plėtros aspektu.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti konkurencinio pranašumo formavimo galimybes globalioje rinkoje bei pateikti naudotinas konkurencingumo vertinimo metodikas.

Uždaviniai: išanalizuoti mokslinius tyrimus, nagrinėjančius konkurenciją, konkurencinį pranašumą ir konkurencingumą bei konkurencingumo vertinimo ypatumus globalioje rinkoje. Atlikus konkurencingumo vertinimo teorinių aspektų analizę, įvertinti konkurencingumo tyrimo metodikų taikymo galimybes.

Tyrimo objektas – ūkio subjekto konkurencinis pranašumas.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros sisteminė, lyginamoji, loginė, dokumentų (tarptautinių organizacijų pranešimų, teisės aktų) analizė.

2. Konkurencingumo koncepcija pasaulinėje literatūroje

Ekonominių sąvokų triada – konkurencija, konkurencinis pranašumas ir konkurencingumas atskleidžia mūsų dienų rinkos ekonomikos esmę ir formuoja ūkį, kaip sistemą, skatinančią optimalų ekonominių išteklių pasiskirstymą bei efektyvų jų panaudojimą, ir veikiančią ekonominio augimo ir vartotojų gerovės didinimo kryptimi.

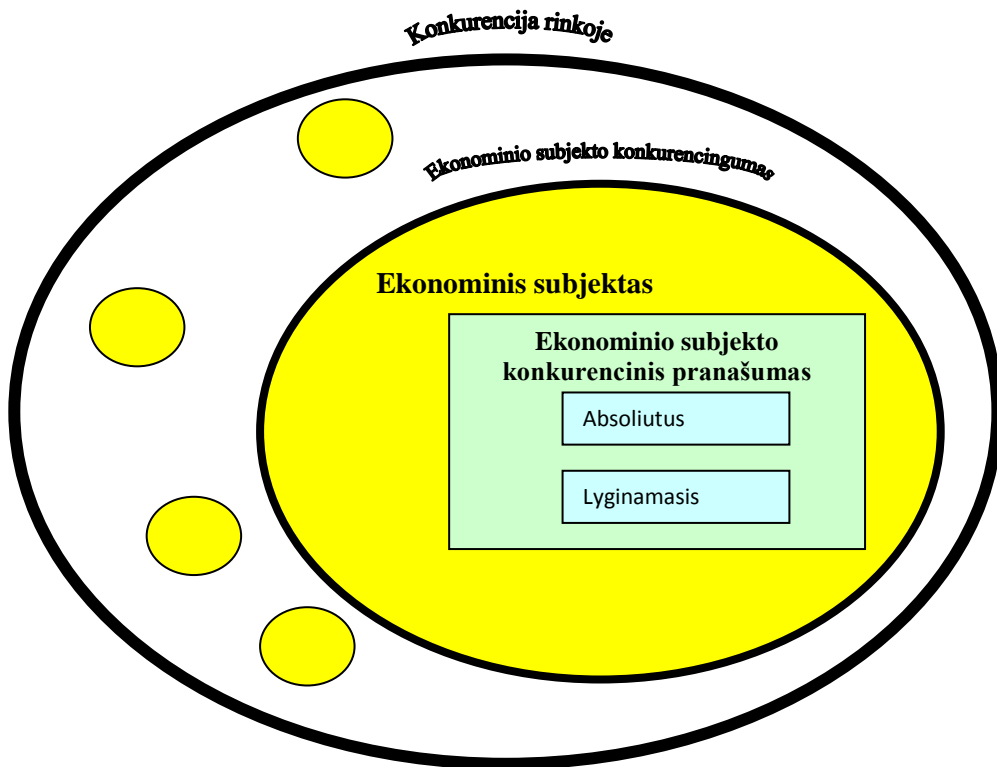
Galima teigti, jog minėtos triados elementai tapo vienu pagrindinių rinkos ekonomikos variklių. Plėtojantis ūkinės veiklos sritims, diegiant naujas technologijas, plėtojantis globaliai rinkai, vis sudėtingiau tampa konkuruoti, o kartu atsiranda naujų konkurencijos formų, konkurencinio pranašumo įgijimo būdų, be abejo, vis sudėtingesnių.

Kaip parodė teoriniai (Durand, Giorno 1987; Balassa 1965) samprotavimai ir įvairių tyrėjų (Porter 1990; Rugman, Cruz 1993; Pitelis 1999; Boyle 2002; Pouliquen 2001) empirinė medžiaga, lyginamojo pranašumo teorija gali būti taikoma įvairiose ūkinės sistemos lygiuose: tiek atskiro ūkio subjekto, tiek šakos, tiek regiono ar šalies mastu. Konkurencinis pranašumas yra kur kas platesnė sąvoka, apimanti lyginamąjį ir absoliutų pranašumą. Absoliutaus pranašumo, tai yra gebėjimo tiekti į rinką produktus mažesniais kaštais negu kiti ekonominiai subjektai nepakanka apibūdinti konkurenciniam pranašumui. Konkurencinį pranašumą užtikrina tik šių abiejų pranašumų formų sąveika. Šiuolaikinės rinkos sąlygomis nepakanka gaminti pigesnę produkciją, bet reikia gebėti gaminti geresnės kokybės, įvairesnius produktus, bei greičiau nei konkurentai juos pateikti į rinką, t.y. sukurti lyginamąjį konkurencinį pranašumą, tuo pačiu sukuriant prielaidas ilgalaikiam konkurenciniam pranašumui suformuoti, kuris savo ruožtu užtikrintų ilgalaikį ekonominio subjekto išlikimą rinkoje bei pastovias pajamas. Kita autorių grupė (Pitts, Lagnevik 1998; Havrila, Gumawardana 2003) konkurencinį pranašumą įvardija kaip subjekto gebėjimą pelningiau dirbti šalies ir/arba užsienio rinkose, lyginant su konkurentais.

M.Porteris skatina subjektus siekti pranašumo rinkoje, renkantis produkto diferenciaciją ar mažesnę kainą, suteikiančias galimybę gauti didesnę pelną rinkoje (Попреп 2000). Ypatingai daug dėmesio skiriama strateginiam konkurenciniam pranašumui formuoti. M.Fridmanas konkurencinę rinką vertina kaip beasmenę. Laisvojoje rinkoje ūkio subjektas nėra kito ūkio subjekto varžovas (ypač jei produktai homogeniški), t.y. nė vienas jos dalyvis negali diktuoti sąlygų, kurių kiti turėtų laikytis arba nustatyti didžiausią lyginamąjį pranašumą turinčius rinkos dalyvius (Friedman 1998). Lyginant M.Porterio ir M.Fridmano konkurencingumo ir konkurencinio pranašumo apibūdinimą, reikia pastebėti, kad iškyla pačių sąvokų apibrėžimų problema. Moksliniuose tyrimuose (Porter 1990; Rugman 1993; Pitts 1998; Fridman 1998; Boyle 2002) konkurencingumas suprantamas dvejopai – kaip tam tikrų rodiklių pranašumas ir kaip egzistuojančių teisinių, politinių, ekonominių, socialinių ir kitokių veiksnių sistemos pranašumas. Tokiu būdu formuojasi naujas požiūris, kurio esmė – ne pati konkurencinė kova, bet rinkos dalyvių gebėjimas sėkmingai dalyvauti toje kovoje, t.y. konkurencingumas. Pagal M.Fridmaną konkurencingumo sąvoka pasižymi abstraktumu (Friedman 1998). Ji nesusijusi su konkrečiais reiškiniais, vykstančiais konkrečioje vietoje ir konkrečiu laiku, o tik leidžia apibendrinti atskirus įvykius ir situaciją, nurodydama bendrus jų bruožus. Dėl šios priežasties sąvoka “konkurencingumas” ne tik neturi vieningo apibrėžimo, bet ir minėti teorinių bei

praktinių darbų autoriai, tyrinėdami konkurencingumo reiškinį, naudoja ją apibrėžti įvairioms rinkos dalyvio būsenoms, analogiškų rinkos dalyvių, atžvilgiu apibūdinimui. Kaip teigia F.Bradley (1996), P.Hardwick (1990), E.Pitts (1998), T.L.Vollrath (1991), D.Aakers (1989), P.R.Ferguson (1994) ekonominiu požiūriu vertinama konkurencingumo koncepcija yra neatsiejama nuo istoriškai susiformavusių politinių, kultūrinių, geografinių globalizacijos aspektu.

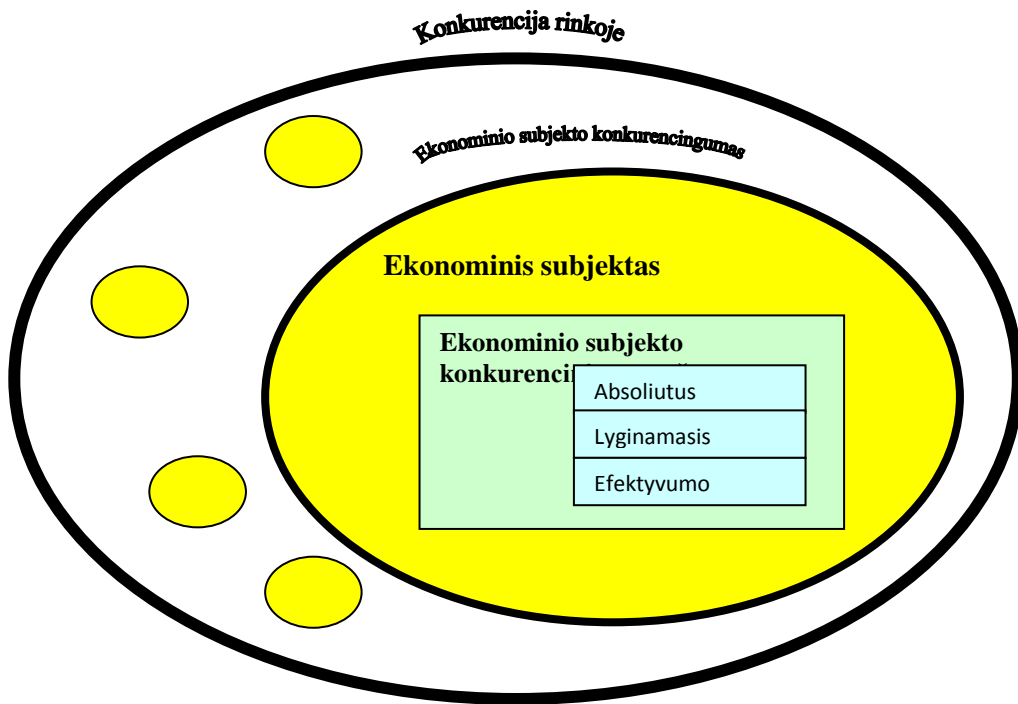
Apibendrinus minėtų autorių teiginius, galime konstatuoti, kad konkurencingumas – tai ūkio subjekto gebėjimas operuoti konkurenciniu pranašumu. Kadangi pagrindinių sąvokų triada (konkurencija - konkurencinis pranašumas - konkurencingumas) yra tarpusavyje susijusi, tai jų sąsają galima pavaizduoti šia schema (1 pav.).

1 pav. Konkurencijos, konkurencinio pranašumo ir konkurencingumo sąvokų sąsaja (Šaltinis: sukurta autorių)

Skirtinguose ekonominės minties plėtojimo etapuose konkurencingumo koncepcija buvo grindžiama įvairiais požiūriais. Klasikinės mokyklos atstovai A. Smith ir D. Ricardo savo teorijose teigė, kad absoliutus (šalies, pateikdama prekes žemiausiais kaštais pasaulyje įgyja konkurencinį pranašumą) ir santykinis pranašumas (rinkos jėgos nukreipia išteklius ten, kur jie panaudojami efektyviausiai) sudaro konkurencingumo pagrindą.

Teoriniuose tyrimuose dažniausiai aptariami šie konkurencinio pranašumo šaltiniai: aukščiausios kokybės produkcijos gamyba, žemesni nei konkurentų kaštai, palankesnė geografinė padėtis, didesnės vertės vartotojams sukūrimas. Todėl, siekiant įvertinti ekonominio subjekto konkurencines galimybes rinkoje, konkurencinio pranašumo sąvoką tikslinga papildyti efektyvios veiklos sąvoka (2 pav.), kuri apimtų gamybos efektyvumą, inovacijas, subjekto veiklos sričių tarpusavio suderinamumą, efektyvų įmonės valdymą, subjekto žmogiškąjį verslumą ir pan.

2 pav. Konkurencijos, konkurencinio pranašumo (ekonominio pranašumo), konkurencingumo sąsaja (Šaltinis: sukurta autorių)

Šie efektyvios veiklos pranašumo elementai, tampa labai svarbiais konkurencinio pranašumo vertinimo kriterijais, padedančiais tiksliai ir aiškiai įvertinti konkurencinį pranašumą Konkurencingumo problemas nagrinėjančioje mokslinėje literatūroje esama ir prieštaringų vertinimų, susijusių su konkurencingumo apibūdinimu. Prieštaravimai kyla dėl keturių priežasčių. Pirmą, konkurencingumą tarp ekonominių subjektų ir konkurencingumą tarp šalių lemiantys veiksniai nėra analogiški. P. Krugman teigia, kad “šalys gali būti patenkintos arba nepatenkintos savo ekonomine padėtimi, nes nėra pagrįstai apibrėžto jų galutinio rezultato” (1994) , tam prieštarauja autoriai (Thurrow 1987), kurių nuomone, svarbiausias rezultatas ir konkurencingumą lemiantis veiksnys yra aukštesnis šalies gyventojų gyvenimo lygis.

Antra, P.Krugman (1994) nuomone, vienos ūkio šakos ar šalies aukšto ekonominio augimo lygis nemažina kitų ūkio šakų, šalių gyvenimo lygio. Tačiau taip tvirtinti galima tik trumpame laikotarpyje, nes ilgalaikėje perspektyvoje galimi nuostoliai pavyzdžiui dėl importuojamų produktų paklausos. Ekonominis augimas atviroje rinkoje priklauso nuo dviejų veiksnių: pasaulinės paklausos augimo ir gamintojų gebėjimo, įgijus konkurencinį pranašumą, konkuruoti si kitomis šalimis (Thirwall 1972).

Trečia, šalies ar bloko konkurencingumą apsprendžia pavienių ar susijungusių ekonominių subjektų grupės. Visi ekonominiai subjektai siekia naudos, tačiau jų interesai dažnai nėra tapatūs. Todėl konkurencingumą lemiantys veiksniai gali apibūdinti tik atskiro ekonominio subjekto, dalies ūkio šakos subjektų ir pan. veiklos ypatumus.

Ketvirta, konkurencingumą lemiančių veiksnių išskyrimas ir jų poveikio nustatymas gali būti nagrinėjamas politiniu aspektu (teisinė sistema, valstybės paramos lygis).

Įvertinus ekonominėje literatūroje pateiktus įvairių autorių (Pitel, Lindroos 1999; Porter 1990; Trabold 1995; Heis 1992; Schumpeter 1965), nagrinėjančių konkurencingumą ir jį formuojančius veiksnius, teiginius, galima teigti, kad ūkio subjekto konkurencinį pranašumą ir konkurencingumą formuoja šie veiksniai (1 lentelė).

1 lentelė. Konkurencingumą lemiantys veiksniai (Šaltinis: sudaryta autorių)

Veiksnių grupė	Veiksniai
Bendrieji veiksniai	Geopolitinė šalies padėtis; Teisinė šalies sistema; Ekonominė šalies padėtis; Valstybės ekonominė ir socialinė politika; Demografinė šalies padėtis; Gamtinė-ekologinė šalies padėtis

Rinkos ekonomikos pagrindinės charakteristikos	Regionų skirtumai; Produkcijos kaina; Valstybės finansinė parama; Rinkos talpumas ir vartotojų mokumas; Mokesčių sistema
Veiklos infrastruktūros veiksniai	Nuosavybės forma; Darbuotojų kvalifikacija; Subjekto ekonominis pajėgumas; Gamybinių struktūrų ir infrastruktūros pertvarkymas; Moksliniai tyrimai

Atlikus skirtingų autorių konkurencingumą lemiančių veiksnių išskyrimo principus ir jų poveikio vertinimą, galima teigti, kad akcentuojami ekonominiai veiksniai. H. Trabold (1995) nuomone, konkurencingumas gali būti formuojamas įvertinus šiuos veiksnius: gebėjimą parduoti, gebėjimą pritraukti, gebėjimą pritaikyti, gebėjimą uždirbti. Tokiu būdu gebėjimas uždirbti traktuojamas pagrindiniu konkurencingumo rodikliu, siejama su BVP gamyba vienam gyventojui. Tačiau, kaip teigia S. Garelli (1997), BVP nėra tobulas rodiklis šalies konkurencingumui vertinti, kadangi dalis pajamų gaunama iš neatsinaujančių natūralių išteklių, namų ūkiuose sukuriamos pridėtinės vertės ir pan., todėl tikslingesnis būtų BVP rodiklio lyginimas, atsižvelgiant į perkamąją galią atskirose šalyse.

3. Konkurencingumo vertinimo teoriniai modeliai ir jų taikymo galimybės

Konkurencingumo teoriją analizuojančioje mokslinėje literatūroje sutinkamas ne vienas bendro pobūdžio konkurencingumo vertinimo modelis. Mokslinėje literatūroje (Porter 1990; Rugman, D’Cruz 1993; D’Aveni 1994; Weston, Chung 1990; Balassa 1965; Vollrath 1991) pateikiami įvairūs metodai, naudojami konkurencingumo tyrimui, tačiau dažniausia jie yra naudojami kaip atskiri būdai įvertinant šalies, produkto ir pan. konkurencingumą.

Šalies ūkio, atskiros jo šakos, produkto, verslo subjekto aplinkos konkurencingumo vertinimus dažniausiai atlieka tarptautinės organizacijos, nepriklausomų ekspertų grupės arba institutai, tyrinėjantys bei nustatantys atskirų pasaulio šalių reitingus pagal jų pasiektą konkurencinę padėtį atitinkamoje rinkoje, o taip pat atskirų šalių ekspertai, kurių tikslas – nustatyti savo šalies ūkio subjektų konkurencingumą bei tolesnę plėtros kryptį. 2 lentelėje pateikiamos dažniausiai sutinkamos konkurencingumo vertinimo metodikos. Norint įvertinti konkurencingumo modelių taikymo galimybes ūkio konkurencingumui vertinti, panagrinėsime minėtus modelius įvertindami jų privalumus ir trūkumus bei pritaikymo galimybes.

2 lentelė. Konkurencingumo vertinimo metodikų palyginimas (Šaltinis: sudaryta autorių)

Metodika	Metodikos esmė	Naudojami rodikliai
1	2	3
M.Porterio metodika (Poprep, 2000).	Ekonominio subjekto konkurencinio pranašumo trukmė priklauso nuo subjekto pelningumo, lemiamo penkių jėgų.	1) vidiniai veiksniai: paklausos sąlygos; susiję sektoriai; ūkio subjekto strategija, struktūra ir konkurencija; 2) išoriniai veiksniai: Vyriausybė; tarptautinė veikla.
Pasaulio banko metodika (The Competitiveness of European industry, 1999)	Šioje metodikoje duomenų bazę sudaro 49 rodikliai, leidžiantys įvertinti šalies ekonominę būklę bei konkurencingo verslo plėtojimo galimybes.	1) bendrieji ūkio raidos rodikliai (BNP, BNP metinis augimas, pajamų pasiskirstymo standartinis nuokrypis); 2) makroekonominių ir tarptautinių ekonominių ryšių rodiklių (investicijų, produktyvumo, eksporto struktūros) dinamika; 3) finansinių rodiklių (užsienio skola, kainų įtaka BVP augimui, vertybiniai popieriai) dinamika; 4) infrastruktūros (ryšiai, keliai, elektra) ir investicinio klimato rodikliai; žmogiškųjų išteklių ir intelektualinio kapitalo plėtros (išsilavinimas, gyvenimo trukmė, patentai) rodikliai.
Europos Komiteto metodika (The Competitiveness of European industry, 1999)	Šiuolaikinėje, greitai besikeičiančių sąlygų pasaulinėje ekonomikoje vienu iš svarbiausių konkurencingumą įtakančių veiksnių yra gebėjimas prisitaikyti prie sparčiai tobulėjančių technologijų ir greitai reaguoti į pasikeitimus	1) gamybos apimtys ir darbo produktyvumo (kaip sukurtos pridėtinės vertės ir metinio darbuotojų skaičiaus santykis) metinis pokytis; 2) užimtumo metinis pokytis; 3) vidutinių metinių gamybos, eksporto ir importo pokyčiai (eksporto augimo tempams viršijant gamybos augimo tempus, ir eksporto apimtims augant greičiau nei importui, daroma išvada, kad šalies konkurencingumas tarptautinėse rinkose didėja arba išlaikomas pastovus lygis);
Europos Komiteto metodika (The Competitiveness of European industry, 1999)		4) specializacijos ir koncentracijos rodikliai: Koncentracijos koeficientai; Herfindalio indeksas; dalių standartinis nuokrypis (sektorių dispersijos matas); specializacijos koeficientai: Ballaso indeksas, geografinės specializacijos rodiklis; nepanašumo indeksas (absoliučių skirtumų suma); Gini koeficientas.
Naujosios Zelandijos	Šalies ūkio sektoriai suskirstyti į keturias	eksporto/importo koeficientas; importo prasiskverbimo ir atvirumo užsienio

<p>Tyrimo, mokslo ir technologijų ministerijos metodika (The World Competitiveness Yearbook, 1996)</p>	<p>grupės pagal technikos ir technologijų naudojimo lygį, t.y. aukštų, vidutiniškai aukštų, vidutiniškai žemų ir žemų technologijų.</p>	<p>konkurencijai rodikliai; eksporto specializacija; vidaus sektoriaus prekybos rodiklis.</p>
<p>Vietinių išteklių sąnaudų metodika (Lietuvos pramonės konkurencingumo įvertinimas, 2000)</p>	<p>Įvertinamas viso šalies ūkio, konkretaus sektoriaus arba prekių grupės konkurencingumas trumpalaikiu ir vidutinės trukmės laikotarpiu. Gaminama produkcija laikoma konkurencinga jei DRC rodiklis yra mažesnis už 1. Jei DRC lygi 1 arba viršija 1, produkcija yra nekonkurencinga.</p>	<p>DRC (produkcija konkurencinga, jei DRC >1). DRC – vietinių išteklių išlaidų rodiklis.</p>
<p>Lietuvos ūkio instituto metodika (Lietuvos pramonės konkurencingumo įvertinimas, 2000)</p>	<p>Konkurencingumo įvertinimas atliekamas remiantis Lietuvos užsienio prekybos bei pramonės veiklos rodikliais ir jų palyginimu su atitinkamais ES - 15 šalių rodikliais.</p>	<p>1) atskleistas santykinis pranašumas; atskleistas konkurencinis pranašumas; Lietuvos prekių eksporto dalis ES šalių atitinkamų prekių eksporte; ES šalių prekių importo dalis, kurią sudaro Lietuvos prekių eksportas; prekių eksporto dalis visame Lietuvos eksporte; prekių eksporto į ES dalis visame Lietuvos eksporte į ES; grynosios pajamos iš Lietuvos prekių eksporto; 2) darbo produktyvumas (pagal pagamintą produkciją); darbo produktyvumas (pagal pridėtinę vertę); darbo produktyvumo augimo tempai; pramonės produkcijos apimtys augimo tempai; darbuotojų skaičiaus augimo tempai; 3) produktų kokybė, technologijų lygis, vartotojų aptarnavimo lygis, naujovių diegimas, rinkodara, darbo jėgos kvalifikacija; 4) mokslo tyrimai ir plėtra; darbo jėgos išteklių kokybinis lygis; finansinių išteklių prieinamumas; veiklos infrastruktūros lygis.</p>

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog visos pateiktos konkurencingumo vertinimo metodikos gali būti naudojamos pramonės konkurencingumui įvertinti, tačiau jų

panaudojimo galimybės specifinėse ūkio šakose yra ribotos dėl informacijos trūkumo daugeliui rodiklių apskaičiuoti.

Šalies konkurencingumui įvertinti, analizuojama konkurencinė situacija tarp šalių. Tačiau pirmiausia būtina nustatyti, kuri ūkio šaka gali turėti konkurencinį pranašumą ir formuoti šalies konkurencingumą. Nagrinėtų autorių teigimu, šakos konkurencingumą apsprendžia produkciją gaminančių ūkio subjektų struktūra, elgsena rinkoje bei prisitaikymas prie kintančių konkurencinės aplinkos sąlygų. Todėl galima daryti prielaidą, kad būtina tinkamai parinkti rodiklius, tiksliai atspindinčius konkurencinio pranašumo formavimo galimybes.

4. Konkurencingumo vertinimo rodiklių taikymo specifika

Pateiktų konkurencingumo matavimo metodų ir būdų pritaikymo analizė buvo atlikta moksliniuose darbuose, nagrinėjančiuose atskiras pramonės šakas, gamintojų grupes ar tose šakose sukurtus produktus. Nagrinėjant ūkio konkurencingumo problemas, būtina įvertinti veiksnius, turinčius lemiamos įtakos pasirenkant, vertinant ir matuojant konkurencingumo lygį bei galimybes. Įvertinus atskirų ūkio šakų svarbą šalies ekonomikoje, galima išskirti svarbiausius kriterijus, pasirenkant konkurencingumo vertinimo rodiklius:

1. Lietuviškų produktų įsitvirtinimo naujose ES ir pasaulio rinkose galimybės;
2. Valstybės pagalbos būtinumas;
3. Produktų pasiūlos ir paklausos santykis;
4. Produktų ir materialių priemonių, reikalingų gamyboje, kainų dinamika;
5. Investicijų poreikis.

Atlikta rodiklių analizė sudaro prielaidą teigti, kad konkurencingumui įvertinti būtų tikslinga naudoti šiuos rodiklius:

1. Intensyvios konkurencijos rodiklį (S), kuris leidžia palyginti dviejų šalių ūkio šakos eksporto konkurencingumą trečiojoje rinkoje.
2. Tarptautinio konkurencingumo šakoje rodiklį (RW), parodantis, kaip pasiskirstęs ūkio produktų importas ir eksportas.
3. Lyginamojo pranašumo rodiklis (RCA), kuris leidžia nustatyti, ar kurios nors šalies ūkis turi galimybių lyginant su kitomis tos šalies ūkio šakomis įsitvirtinti tarptautinėje rinkoje.
4. M.Porterio “deimanto” modelis bei OPERA ir SWOT analizės metodai gali būti naudojami nagrinėjant problemas teoriniu lygiu, ieškant geriausio jų

sprendimo varianto.

5. Šakos gamybos koncentracijos laipsnis (CR) ir Herfindalio indeksas (H), kurie leidžia nustatyti ir įvertinti koncentracijos lygį bei konkurencijos intensyvumą šakoje.
6. Pardavimo augimo tempo rodiklis (UAT), kuris leidžia nustatyti, kaip kito rinkoje produktų rinkos augimo tempai per metus ir parodo, kokiame intervale gali būti paskirstytos konkurencijos intensyvumo rodiklių reikšmės, nustatančios esamoje rinkoje pardavimo augimo tempus.
7. Rinkos rentabilumo indeksas (RR), parodantis, kiek produktų paklausa viršija pasiūlą ir atvirkščiai. Pagal tai galima būtų numatyti gamybos apimtis bei investicijų poreikį konkurencingumui didinti.
8. Lernerio monopolijos galios indeksas (L), leidžiančio parodyti, kiek produktų pardavėjas geba paveikti produkto kainą, t.y. kiek ūkio subjektas priklausomas nuo konkurencinės aplinkos, ir kiek tai turi įtakos pelnui.
9. Koreliacinės – regresinės analizės metodu pagrįsti rodikliai. Šis metodas leidžia nustatyti, kurie veiksniai turi didžiausią įtaką ūkio konkurencingumo didinimui ir kurie turi būti analizuojami detaliau. Vienas jų - koreliacijos koeficientas parodo ryšio stiprumą tarp pasirinktų kintamųjų (Boguslauskas 1999).

Visus išvardintus konkurencingumo vertinimo rodiklius tikslinga naudoti vertinant konkurencingumą ūkio mastu, ekonominėje veikloje dalyvaujančių subjektų lygyje, subjekto gaminamos produkcijos lygyje. Tačiau, norėdami apskaičiuoti visus šios sistemos rodiklius, susiduriama su informacijos stoka, nepakankamu jos patikimumu, ir tai, kas kol kas apriboja konkurencingumo vertinimo Lietuvos ūkyje praktines galimybes.

Išnagrinėjus ir įvertinus konkurencingumo vertinimo rodiklių panaudojimo ypatumus, nustatyta, kad tikslingiausia ūkio konkurencingumo vertinimui naudoti šiuos rodiklius: a) produktyvumo, ekonominio subjekto struktūros, gamybos apimties, gaminamos produkcijos kokybės, kainų lygio, produkcijos gamybos kaštų rodiklius; b) vidaus rinkos imlumo ir talpumo rodiklius, eksporto pokyčių, darbo našumo rodiklius; c) valstybės pagalbos lygio ir ES paramos lygio rodiklius.

5. Išvados

1. Mokslinės ir praktinės literatūros šaltiniuose aprašomuose konkurencingumo tyrimuose dažniausiai aptariami tokios konkurencingumo vertinimo metodikos ir

modeliai: M.Porter “deimanto” modelis, Pasaulio banko metodika, Europos Komiteto metodika, Naujosios Zelandijos Tyrimų, mokslo ir technologijų ministerijos metodika, Vietinių išteklių sąnaudų metodas, Lietuvos ūkio instituto metodika. Tyrimo metu nustatyta, kad vertinant ūkio šakos konkurencingumą, galima naudoti tik dalį minėtų metodikų ir rodiklių, o visos vertinimo metodikos teikiamais privalumais negalima pasinaudoti dėl duomenų trūkumo. Mūsų atlikti tyrimai, įvertinant ir kitų šalių tyrėjų patirtį, leidžia daryti prielaidą, kad pastaruosiu metu ekonominėje literatūroje siūloma ūkio konkurencingumą vertinti visoje grandinėje: gamintojas-supirkėjas-perdirbėjas-prekybininkas-vartotojas. Kadangi Lietuvoje ši grandinė yra suskaidyta, t.y. nėra vertikalių kooperacinių ryšių, o kiekvienos grandies viduje vyksta konkurencinė kova tarp atskirų subjektų, todėl būtina pirmiausia įvardinti šį procesą lemiančias priežastis ir nustatyti poveikį kiekvienam iš konkurencinėje kovoje dalyvaujančių subjektų.

2. Tikslinga papildyti konkurencinio pranašumo sąvoką, apimant lyginamąjį, absoliutinį ir efektyvios veiklos pranašumus. Konkurencinį pranašumą užtikrina tik šių pranašumų sąveika. Efektyvios veiklos pranašumas apima gamybos efektyvumą, inovacijas, subjekto veiklos sričių tarpusavio suderinamumą, efektyvų įmonės valdymą, subjekto žmogiškąjį verslumą ir pan. Literatūros šaltinių atliktais tyrimais nustatyta, kad lyginamojo ir absoliutaus pranašumo teorijos gali būti taikomos įvairiose ūkinės sistemos lygiuose: tiek atskiro ūkio subjekto, tiek šakos, tiek regiono ar šalies mastu.

Literatūra

Aaker, D. A. 1989. Managing assets and skills: The key to sustainable competitive advantage, *California Management Review* 31: 91-106.

Balassa B. 1965. Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage, *Teh Manchester School of Economic and Social Studies*, 33: 99-123.

Boguslauskas V. 1999. *Ekonometrija*. Kaunas: “Technologija”. ISBN:9986136768

Boyle G., Brown S., O’Regan K. 2002. *The Competitiveness of Irish Agriculture*. Department of Agriculture and Food from the Research Stimulus Fund (RSF) of the National Development Plan (NDP).

Bradley F. 1991. *International Marketing Strategy*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey

Durand M., Giorno C. 1987. Indicators of International Competitiveness: Conceptual aspects and evaluation, *OECD Economic Studies* 9: 147-182.

Ferguson P.R., Ferguson G.J. 1994. *Industrial Economics Issues and Perspectives*. London. Macmillan.

Friedman M. 1998. *Kapitalizmas ir laisvė*. Vilnius: Mintis, 191 p. ISBN:5417007676

Garelli S. 1997. *Competitiveness of Nations: The Fundamentals*. The World Competitiveness

Yearbook, June, *IMD*, Switzerland.

Hardwick P., Khan B. Langmead J. 1990. *An Introduction to Modern Economics*. Third edition. Longman, London.

Havrila, I., Gunawardana, P. 2003. Analysing Comparative Advantage and Competitiveness: An Application to Australian's Textile and Clothing Industries. *Australian Economic Papers* 2003. 42 (1): 103-117.

Heis R. 1992. Kaip atlaikyti konkurenciją // *Aljansas*. – Nr. 8, P. 28-39

James A.F., Stoner R., Edward Freeman, Daniel R., Gilbert Jr. 1999. *Vadyba. Poligrafija ir informatika*. 660 p. ISBN 9986-850-28-2

Lietuvos ūkio institutas, 2000. *Lietuvos pramonės konkurencingumo įvertinimas/ Ataskaita*. Vilnius, 10-39.

Pitel C., Lindroos P.K.. 1999. Competitiveness, Productivity and Convergence. *Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas – Technologija.

Pitts E., Lagnevik M. 1998. What determines food industry competitiveness? In: Traill W.B., Pitts E. *Competitiveness in the Food Industry*. London: Blackie Academic & Professional, p. 1-34.

Porter, M.E. 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press, MacMillan.

Pouliquen A. 2001. *Compétitivité et revenus agricoles dans les secteurs agro-alimentaires des PECO: implication avant et après adhésion pour les marchés et les politiques de l'UE*. Comiisions européenne, Octobre 2001.

Ricardo D. Des principes de l'économie politique et de l'impôt (1817) // http://classiques.uqas.ca/classiques/ricardo_david/principes_eco_pol/...html

Rugman A., D'Cruz J. 1993. The 'double daimond' model of international competitiveness: The Canadian experience, *Management Internatoinal Review* 33: 17-39.

Sherer F.M. 1970. *Industrial Market Structure and Economic Performance*. Houghton, Boston.

Shumpeter J. 1965. *The theory of economic development*. Cambridge. Mass: Harvard University Press.

The Competitiveness of European industry. 1999 Report. European commission, Luxemburg.

Institute for Management Development. 1996. The World Competitiveness Yearbook 1996, Lausanne.

Thirwall P.A. 1972. *Inflation and the Savings Ratio Across Countries*. University of Kent at Cantenbury Princeton University. 52 p.

Thurow L. 1987. Economic Paradigms and Slow American Productivity Growth, *Eastern Economic Journal* 13(33):43.

Trabold W.F. 1995. Die intrenationale weltte werbsfähigkeit einer voppswirtschaft. *Deutches institut für wirtschaftsforschung*. Berlin, 169-183.

Vollrath T.L. 1991. A Theoretcal Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comarative Advantage, *Weltwietschaftliches Archive* 130 (2): 265-279.

Weston F., Chung K. S., Hoag S. I. 1990. *Mergers, Acquisitions, Restructuring and Corporate*

Control, Prentice-Hall, Inc., N1.

Портер, М. (2000). *Конкуренция*. – Москва: Издательский дом “Вильямс”.

FORMATION OF COMPETITIVE ADVANTAGE IN THE GLOBAL MARKET: THEORETICAL BACKGROUND AND ASSESSMENT OPPORTUNITIES

K. Peleckis, A. Liučvaitienė

Summary

The article analyzed the possibilities of forming a competitive advantage and are given the methodologies for competitiveness assessment, which can be used. Conducted analysis of theoretical aspects of the competitiveness evaluation, assessed the opportunities of application research methods of competitiveness and competitive advantage. As economic entities are operating in the global market, so there is not enough good quality products that meet consumers' needs. It is essential that the products which they produce and their management would be not only in accordance with the company, but also would serve for the interests of customers and society as a whole, to avoid internal and external problems interfering with social life, or would be in contrary to accepted norms and healthy life. Gaining competitive advantage in the global market it is not sufficient to get a competitive advantage, it requires a detailed knowledge of their audiences and their needs in the dynamics. It was found that it is appropriate to extend the concept of competitive advantage, including linking and the relative, absolute and effective operational strengths. Literature studies in the comparative and absolute advantage theory can be applied to different levels of economic systems, both single entity and the industry, both at regional or national level. The study found that in the assessment of an industry's competitiveness, it is possible to use only part of the methodology and indicators, and all the benefits of the evaluation methodology can not take advantage of the lack of data. Our research and, evaluation of other researchers experience suggests that in the recent economic literature is proposed to assess the economic competitiveness in the overall chain: the producer-processor-reproducer-dealer-customer.

Keywords: competitive advantage, competitiveness, competition, research methodology of competitiveness, competition policy, evaluation criteria.

Aušra LIUČVAITIENĖ - Vilniaus Gedimino technikos universiteto Verslo vadybos fakulteto įmonių ekonomikos ir vadybos katedros docentė. Jos tyrimų sritys: rinkos ekonomika, konkurencingumo vertinimo modeliai, sociologija.

Kęstutis PELECKIS - Vilniaus Gedimino technikos universiteto Verslo vadybos fakulteto magistrantas. Jo tyrimų sritys: įmonių konkurencingumas, rangovų atrankų procesai.